

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ І ТУРИЗМУ УКРАЇНИ

Державний методичний центр навчальних закладів
культури і мистецтв України

РОЗШИФРОВКА НАРОДНОЇ ПІСНІ

Програма
для вищих навчальних закладів
культури і мистецтв I–II рівнів акредитації

Спеціальність
“Народна художня творчість”

Спеціалізація
“Народне пісенне мистецтво”

Київ 2007

Видання здійснено на замовлення Державного методичного центру навчальних закладів культури і мистецтв України

РОЗШИФРОВКА НАРОДНОЇ ПІСНІ

Програма

для вищих навчальних закладів культури і мистецтв

I–II рівнів акредитації. – Вінниця: НОВА КНИГА, 2007. – 16 с.

Укладач	А. І. Затурян – викладач-методист Миколаївського державного вищого училища культури, заслужений працівник культури України
Рецензенти:	Г. Я. Савенко – заступник директора з навчальної роботи Лозівського училища культури і мистецтв, викладач хорових дисциплін М. Д. Демченко – викладач Київського обласного училища культури і мистецтв Л. М. Якимчук – викладач Київського обласного училища культури і мистецтв
Редактор	Є. Д. Колесник
Відповідальний за випуск	Т. Ф. Стронько

Навчальне видання

Формат 60×84/16. Папір офсетний. Друк ризографічний
Ум. друк. арк. 0,93. Наклад 100 прим.

ПП “НОВА КНИГА”

21029, м. Вінниця, вул. Квятека, 20;

Тел./факс: (0432) 52-34-82, 52-34-81

E-mail: zbut@novaknyha.com.ua

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру видавців, виробників і розповсюджувачів видавничої продукції ДК № 2646 від 11.10.2006 р.

© Державний методичний центр навчальних закладів культури і мистецтв України, 2007

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Введення в навчальний план училищ культури України предмета “Розшифровка народної пісні” покликане розумінням високої місії часу відродження національних пісенно-творчих народних традицій.

Крім лабораторно-практичних та індивідуальних занять предмета за розкладом, навчальним планом передбачена самостійна позакласна робота студентів за такими складовими формами:

- пошуково-дослідницька (обстеження художньо-творчих виконавських традицій свого краю);
- практика фонозапису пісенного фольклору з голосу одного співака або співочого гурту;
- процес транскрипції поезики та мелодії пісні (нотування мелодії з підтекстовкою, абрєвіаційними знаками та спеціальними позначеннями мелізматиками);
- паспортизація розшифрованого пісенного фольклору.

Перші поняття про особливості поезики та мелодики народних пісень студенти можуть отримати аналізуючи приклади архівного розшифрованого фольклору у збірниках державного видавництва “Мистецтво”.

Предмет “Розшифровка народної пісні” повинен тісно взаємодіяти з іншими профілюючими предметами: “Аранжування”, “Хоровий клас”, “Хорознавство та методика роботи з народним хором”.

НАВЧАЛЬНИЙ ПЛАН

Підсумкова оцінка	загальна кількість годин					розподіл по курсам і семестрам	
	кредити	самостійне вивчення	всього годин	лабораторно-практичних	індивідуальні V сем.	III курс	
						V сем. 14 тиж	VI сем. 19 тиж
V	54/1 г.	40 г.	14 г.	9 г.	5 г.	1 г.	–

ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН

№	Назва тем та розділів	Відведено годин	
		лабораторно-практичних	індивідуальних
1.	Вступ: мета та завдання.		
2.	Тема I. Основи теорії пісенного фольклору. Образна мова, ритміка та строфіка віршових творів. Загальний аналіз мелодики та мелодії пісні.	2 г.	
3.	Тема II. Комплексний аналіз народної пісні в єдності слова і наспіву на основі регіональних особливостей. 2.1. Деякі особливості мовного діалекту. 2.2. Метро-ритміка народних пісень. 2.3. Ладоінтонаційна основа. 2.4. Зональність співочих традицій.	3 г.	
4.	Тема III. Методи записування та методика розшифровки пісенного фольклору.	4 г.	
5.	3.1. Пошукова робота збирача пісенного фольклору. Паспортизація пісні. 3.2. Документальне оформлення записів та розшифровок.		
6.	Тема IV. Умови праці для розшифровки. Процес розшифровки.		5 г.

Основними завданнями предмета є заохочення студентської молоді до необхідності дослідницької роботи по відродженню місцевого пісенного фольклору; обстеження творчих виконавських традицій свого краю; поповнення пісенного репертуару; надання студентам у достатній мірі необхідних теоретичних знань, професійних навичок запису та розшифровки народних пісень; виховання у них високої культури спілкування з носіями фольклору.

Тема I. Основи теорії пісенного фольклору.

Поняття про форми музичного фольклору (продуктивний, репродуктивний, вторинний). Синкретичність народно-творчих жанрів. Знайомство із системою художніх засобів, розкриття змісту народної пісні. Образна мова (паралелізм, епітети, порівняння, синоніми, гіпербола, символіка).

1.1. Аналіз строфіки пісенного фольклору. Особливості построфної будови (дворядкові, трирядкові, чотирирядкові). Різновиди форм строфи у залежності від різноманітних повторень, приспівних елементів (слів, рядків, груп слів).

Загальні риси построфної будови народних пісень. Ділення пісенних віршів на рядки та сегменти. Ізометрична та гетерометрична будова сегментів. Індикація строфи.

Графічні умовні позначення строфи у запису будови її форми.

Приклад: Українська народна пісня "Якби мені не тиночки"

Якби мені не тиночки	—	
та й не перелазі,	—	А (а-б) 8 + 6
Ходив би я до дівчини	—	
по чотири рази,	—	Б (в-г) 8 + 6

Великими літерами (А, Б, В і т. д.) позначаються рядки пісні. Малими (а, б, в, г) сегменти. У кінці кожного рядка записується складочислення сегментів.

Українська народна пісня "Якби мені не тиночки" має дворядкову ізометричну будову сегментів. Строфи пісень різної віршової будови називаються гетерометричними.

1.2. Загальний аналіз мелодики та мелодій народних наспівів.

Своєрідність мелодики і поетики пісенного фольклору слід розглядати з урахуванням регіональних творчих особливостей народу, на основі комплексного аналізу записаного та розшифрованого пісенного фонду науководослідницьких установ.

Типи мелодики: контиленна (наспівна, пісенна), речитативна (декламаційна, говірком, вільного ритму в стилі парляндорубато), моторна (в характері маршу, ігрових та танцювальних рухів). Мелодика як узагальнення стильових властивостей цілого вокального циклу, жанру, епохи, певного народу.

Визначення мелодії. Музично-теоретична та музично-естетична позиції. Поняття про термін “Мелодія” як категорії авторської творчості і його синоніми “Наспів” як категорія колективної полістадіальної творчості.

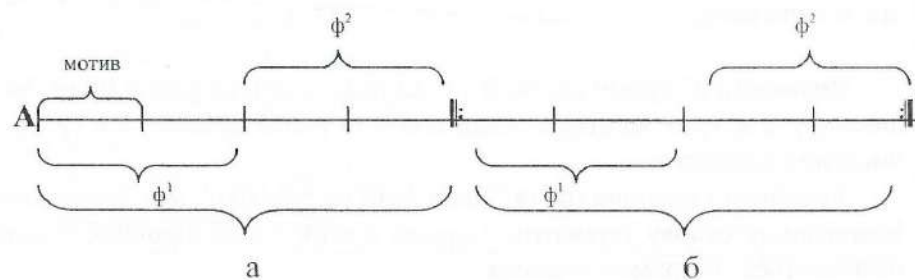
Різновиди форми наспівів з погляду жанрової належності (думи, легенди, балади) та показника музично-синтаксичної структури (інтонація мовлення).

Особливості найбільш поширених одночасних народних наспівів. Варіативна форма як результат художньо-творчого виконавського стилю.

Форма музичного періоду “наспіву” та графічний запис його будови. Індикація мелодії.

Приклад: Українська народна пісня “Якби мені не тиночки”.

Якби мені не тиночки та й не перелазі,	} перше речення	} перша фраза } друга фраза
Ходив би я до дівчини по чотири рази,		
	} друге речення	} перша фраза } друга фраза

Українська народна пісня “Якби мені не тиночки” за формою має квадратну будову музичного періоду з буквальним повторенням другого “речення” і однотипністю фраз.

Мотив пісні має характерне ритмоутворення (ритмічну фігуру) з незначними варіаційними змінами, повторюється протягом усієї мелодії у секвентному розвитку і надає її ліричного характеру.

Графічний запис форми наспіву виконується класичним літерованим позначенням. Великою літерою “А” позначається музичний період. Малими літерами (а, б) – речення, ф¹, ф² – фрази. Різновиди коротких поспівок за формою мотиву, фрази, речення. “Поспівка” як самостійний мелодичний зворот (щедрівки, колядки, веснянки). Особливості будови обрядових “формульних” наспівів.

Завдання до самостійного вивчення.

№	зміст завдання	відведено годин
1.	Вивчити конспект уроку.	0,5 г.
2.	Опрацювати тему за книгою А. Іваницького “Українська народна музична творчість”. – К., 1990. С. 32, 35.	0,5 г.

Тема II. Комплексний аналіз пісні в єдності слова і наспіву на основі порегіональних особливостей.

2.1. Деякі особливості мотивного діалекту.

Збіг голосових “УО” при вимові характерний для Чернігівщини. Пом’якшене звучання літери “Л” у діалекті Полтавської та Закарпатської областей. Говірка лемків (часте вживання слова “лем” – лиш). Вживання частки “ся” окремо від дієслова – у західних областях України:

“... Могла би ся втопити,

Мусив би ся женити”.

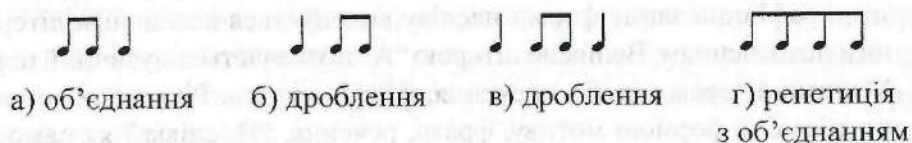
Основа української літературної мови – середньо-наддніпрянський мовний діалект (Полтавська, Черкаська області та південні райони Київської).

2.2. Метроритміка народних пісень.

Фундаментальні види ритму: часокількісний та акцентний (регулярний, нерегулярний).

Своєрідність ритміки. Акцентна ритміка (регулярна і нерегулярна) характерна для лемківських пісень. Типові зразки нерегулярної часо-кількісної ритміки властиві повільним гуртовим пісням центральної та лівобережної України. Формотворчі закономірності ритму народних пісень (об'єднання, дроблення, дроблення з об'єднанням, репетиція).

Приклад узагальнення їх схем:

Моделювання ритмів у поєднанні поетичного тексту з наспівом, як результат імпровізаційної виконавської манери гуртового співу.

Особливості метрики народних пісень.

Перемінність складних розмірів у повільних “журних” піснях, думах, баладах. Постійність розміру ігрових, танцювальних пісень, хороводів.

2.3. Ладотонаційна основа фольклорних наспівів.

Поняття про широке вживання діатонічних ладів народної музики (іонійського, дорійського, фригійського, лідійського, міксолідійського, еолійського). Ладовий аналіз фольклорних наспівів. Мажорно-мінорна ладова основа на зразок автентично-плагальної логіки, функціональної послідовності характерна для пісень переважної більшості областей України.

Спільність ладових рис карпатського та закарпатського регіонів на зразок покутських наспівів (ладкань), збагачених дорійським мінором та гуцульським ладом.

Вплив на внутрішню динаміку ладу нестійкого інтонування ступенів наспіву наближеного до “чверті” тону. Зміна устоїв у середині наспіву (великосекундова, терцієва, квартова і квінтова). Автентичні лади “дорійського” відтінку карпатського краю.

Варіабельність інтонування ступенів ладу. Поняття про мікроальтерацію. Нестабільність II, III, VI, VII ступенів ладу при стійкості квартоквінтових інтонацій як наслідок впливу інтонацій мовлення тембральних ефектів виконавської манери.

2.4. Зональність співочих традицій.

Основним засобом художньої виразності гуртового виконавства на Україні є вокально-темброва традиція. Різновиди способів звуковидобування (грудне, головне, фальцетне та мішане).

Переважає манера співу грудного резонування у центральних, південних, східних регіонах, Полісся та півдня Поділля.

Спів з поєднанням головного і грудного регістрів характерний для західного регіону України. Манера співу на змішаних регістрах з переважанням “Міксту” поширена у Придніпров'ї, лівобережних районах Дністра.

Характерна особливість такої традиції – високотеситурний гуртовий спів.

Завдання до самостійного вивчення.

№	зміст завдання	відведено годин
1.	Вивчити конспект уроку.	1 г.
2.	Опрацювати та законспектувати питання теми за книгою А.Іваницького “Українська народна музична творчість”. – К., 1990. С. 37, 39, 41, 58.	3 г.

Тема III. Методи записування та методика розшифровки пісенного фольклору.

Визначення типів форми збирацької роботи (комплексна та індивідуальна). Маршрутні експедиції. Стационарно-маршрутні експедиції. Стационарне обстеження населеного пункту. Порядок записування. Оволодіння роботою з магнітофоном.

Паспортизація пісенного фольклору та порядок запису:

- історія та традиційні особливості населеного пункту (область, край, район, місто, село);
- назва творчого колективу;
- анкетні дані носія пісенного фольклору: прізвище, ім'я та по батькові, дата та місце народження, соціальне походження, домашня адреса, трудова діяльність, освіта;
- анотація на пісню (назва, жанрова належність, характер, від кого перечута виконавцем, дата запису);

- дані про осіб, які здійснювали запис та розшифровку.

Упорядкування матеріалів запису та розшифровок, документальне їх оформлення, дотримання архівних даних, зберігання фонограм та фото-кіноматеріалів.

Послідовність дій розшифровки.

- Розшифровка віршового тексту пісні з детальним аналізом строфічної будови.
- Визначення наспівів:
 - ладової основи (вид ладу, тональність);
 - розміру та основного темпу;
 - характерних рис ритміки;
 - особливостей форми (графічний запис з аналізом структури музичного періоду мелодії пісні або поспівки, транскрипція строфічної будови поезики пісні та її індексація).
- Процес розшифровки наспіву построфним нотуванням.

Головний принцип розшифровки – дотримання максимальної відповідності між звучанням фонограми та нотно-графічним її зображенням. Позначення звуковисотних елементів (варіабельного інтонування, ключових знаків, знаків мікроальтерації – приблизної висоти звуків), прийомів народної мелізматики та сонористики. Зображення мелодії пісні нарядковими (діакритичними) символічними знаками (озвучування приголосних, “хомонії”, “хореїки”, відтінки звучання голосних та приголосних), точна передача інтонацій мовного діалекту. Позначення основного темпу за метрономом. З допомогою метроному або секундоміра зазначається кількість ударів за 10 секунд і множиться на 6 (60 секунд). Так можна визначити кількість рахункових одиниць в одну хвилину.

Таблиця спеціальних позначень при розшифровці.

1. Мікроальтерація звуковисотності.

- варіабельне інтонування:

↑ ♯	завищення звуку до ¼;	↓ ♭	зниження до ¼ звуку;
 продовжене інтонаційно- нестійке звучання.			

- мовні інтонації:

 приблизна
висота;

 ледь намічена
висота звуку.

2. Позначення виконавських прийомів народної мелізматики.

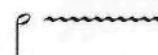
- глісандо:

 короткі ковзання
(під'їзди) зверху та
знизу до звуку;

 ковзання на широкий
інтервал зверху до
низу і навпаки;

 зворотні ковзання на
широкий інтервал;

 коротке коливання
між двома звуками;

 тремоловання;

 закінчення фрази
коротким
фальцетним звуком;

 закінчення фрази
довгим фальцетним
звучанням;

 закличні звуки
("гукання");

 предіом (упереджене
звучання короткою
тривалістю);

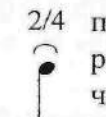

 кінцевозворотній
форшлаг.

- пролонгація:

 незначне
подовження звуку.

- абревіація:

 незначне
скорочення
звуку;

 2/4 подовження звуку,
регламентоване
часом.

3. Текстословесні позначення.

- діакритичність тексту:

е у

/ви – пив – во – ди/ – позначення нарядковими літерами редукції основної вимови або відтінку звучання голосної;

/ре – (ви) – ни – вий/ – розспів приголосної або її огласовка.

• хомонія:

/ой ги – (ги) – ля – (га) – (га) – ги – ля/ – розспів надлишковими складами.

• хореїчні закінчення:

/вер – тай – [ся]/ – ненаголошений кінцевий склад;

/ве – ч [ір]/ – кінцевий склад закінчується на приголосну;

/ве – [чір]/ – кінцевий склад виконується говірком.

4. Позначення темпу.

$\text{♩} = 60$ – темп стійкий, на 1 хвилину – 60 рахункових одиниць;

$\text{♩} \approx 120 - 110$ – темп приблизний;

$\text{♩} = 90$ Велично – характер абсолютного темпу позначається словом.

5. Ключові позначення.

 – звучить октавою нижче:

 ключові знаки до

 оліготонних наспівів.

Приклад куплетно-варіативної розшифровки української народної пісні-думи

Літа сокіл...

Повільно $\text{♩} = 56$

Сумно

Схвильовано

Завзято, рішуче

Ой чи ти пам, чи ти про-пав, вдру-ге, брат-ці, не вми - ра-ти. Зби-рай-те-ся, ко-за-чень-ки.

Ге - (ви)! Гей! Бу-сур-ме-на би - ти, бу-сур-ме-на би-ти! Гей!

Позначення прийомів народної мелізматики та мікроальтерації на хоровій партитурі української народної весільної пісні

Ой глянь, мати...

Повільно *mf*

I. Ой глянь ма - ти на - мій по - (го)са - д(и).

Ой глянь, ма - ти, дай на мій по - са - д(и).

у - сі дів - ки у ко - сах си - (дять).

ЗАВДАННЯ ДО САМОСТІЙНОГО ВИВЧЕННЯ

№	зміст завдання	відведено годин
1.	Вивчити конспект уроку.	0,5 г.
2.	Опрацювати питання теми за методичними порадами М. Гордійчука "Як записувати народну музику". – К., 1960. С. 19.	0,5 г.

3.	Опрацювати питання теми за книгою О.Правдюка "Методика записування музичного фольклору". – К., "Музична Україна", 1981.	0,5 г.
4.	Опрацювати питання теми за книгою А.Іваницького "Українська народна музична творчість". – К., 1990, ст. 302 – 308, 309 – 314.	2,5 г.
5.	Позакласна робота пошуку пісенного фольклору в період виробничо-професійної практики.	26 г.

Примітка: До звіту про проходження виробничої практики студент додає записані на магнітофонну касету дві – три українські народні пісні та на одну з них виконує паспортизацію. Доопрацювання та повна розшифровка дослідницького матеріалу самостійно виконується студентом в кабінетно-лабораторних умовах училища.

Тема IV. Умови праці з розшифровки. Процес розшифровки.

На дану тему навчальним планом відведено п'ять академічних годин індивідуальних занять на кожного студента. Для успішного засвоєння студентом практичних навичок з техніки розшифровки необхідно створити спеціальні умови проведення кабінетно-лабораторних занять.

Забезпечити кабінет технічними засобами (магнітофоном, диктофоном, мікрофоном, навушниками, метрономом, музичним інструментом), методичною літературою (прикладними занотованими розшифровками та зразковим документальним їх оформленням).

Починати роботу треба з підготовки місця (зручного розташування магнітофона, метронома, музичного інструмента та заготовлення олівця, гумки, леза, нотного паперу).

Процес розшифровки народної пісні відбувається в запропонованій послідовності дій (Тема III).

Навчальним матеріалом для запису та розшифровки повинні бути якісного звучання фонограми у зразковому виконанні народного співака.

Завдання студента до самостійної роботи з розшифровки

№	Зміст завдання	Від-но годин
1	Техніка розшифровки поетичного тексту пісні з фонограми	1 год.

2	Графічне позначення форми строфи та її індексація	1 год.
3	Техніка розшифровки мелодії пісні з фонограми	1 год.
4	Графічне позначення форми мелодії пісні та її індексація	1 год.
5	Паспортизація розшифрованої пісні.	1 год.

Критерії оцінки знань, умінь та практичних навичок з розшифровки народної пісні.

Оцінка “ВІДМІННО” – виставляється за усну, змістовну відповідь на поставлене теоретичне питання з методики розшифровки народної пісні та правильну техніку її виконання практично.

Оцінка “ДОБРЕ” – виставляється за правильну відповідь на поставлене теоретичне питання з методики розшифровки народної пісні, але допущені незначні помилки при нотуванні мелодії.

Оцінка “ЗАДОВІЛЬНО” – виставляється за тезисну, неповну відповідь на поставлене теоретичне питання та допущені помилки при нотуванні мелодії і транскрипції поетичного тексту пісні.

Оцінка “НЕЗАДОВІЛЬНО” – виставляється за відсутність теоретичних знань на поставлене питання та допущені помилки в техніці розшифровки народної пісні.

РЕКОМЕНДОВАНА МЕТОДИЧНА ЛІТЕРАТУРА

1. *Василенко З.* Дещо про локальні особливості гуртового розспіву народних пісень у сучасному сільському побуті // *Сучасна українська музика.* – К., 1965.
2. *Гордійчук М.* Як записувати народну музику. – К., 1960.
3. *Гуменюк А.* Український народний хор. – К., 1955.
4. *Іваницький А.* Українська народна музична творчість. – К., 1990.
5. *Правдюк О.* Ладові основи української народної музики. – К., 1961.
6. *Правдюк О.* Методика записування музичного фольклору. – К., 1981.
7. *Танцюра Г.* Записки збирача фольклору. – К., 1958.
8. *Яценко Л.* Українське народне багатоголосся. – К., 1962.

Примітка: В укладанні програми з “Розшифровки народної пісні” автор використовував, в основному, посібник для вищих та середніх навчальних закладів “Українська народна музична творчість” А. І. Іваницького.